

MEDDISCIPLINARNI POGLED NA PRAVLJICE – ŠTUDIJSKI PRIMER DEKLICE BREZ ROK (ATU 510)

Milena Mileva Blažič
Pedagoška fakulteta, Ljubljana

UDK 398.2:82–343.091

Motiv deklice/žen(sk)e brez rok je eden izmed odprtih motivov v indeksu ATU tip 510, ki se pojavlja v različnih inačicah in kulturah. Različice se povezujejo s pravljicami *Pepelka*, *Obleka iz zlata, srebra in zvezd*, *Oslovska koža*, *Kosmatinka*, *Princesa v skrinji* itn. O tem motivu so poglobljeno razpravljali M. L. von Franz v knjigi *The Feminine in Fairy Tales* (1993), C. Pinkola Estes v *Women who run with Wolves: Myths and Stories of the Wild Woman Archetype* (1997), Zipes v *The Great Fairy Tale Tradition: From Straparola and Basile to the Brothers Grimm* (2000) idr.

ATU 510, motiv deklice brez rok, Jack Zipes, Hans Jorg Uther, Karel Štrekelj, *Biblija*, literarna veda, etnologija

The fairy tale image of a handless girl/maiden/wife, which appears in various forms and cultures, is one of the most questionable in the international fairy tales index as ATU, appearing as type 510. Variants are associated with *Cinderella*, *The Dress of Gold, Silver and of Stars*, *Donkey Skin*, *All-Fur*, *The Princess in the Chest* and so on. This image is discussed in depth by M. L. von Franz in *The Feminine in Fairy Tales* (1993), C. Pinkola Estes in *Women Who Run with Wolves: Myths and Stories of the Wild Woman Archetype* (1997), Jack Zipes in *The Great Fairy Tale Tradition: From Straparola and Basile to the Brothers Grimm* (2001) etc.

ATU 510, handless maiden, Jack Zipes, Hans Jorg Uther, Karel Štrekelj, *Bible*, literary criticism, folkloristic

Uvod

Motiv deklice brez rok je po Zipesu (2000) neposredno povezan z nekaterimi drugimi motivi, in sicer z motivom incestuoznega in motivom izdajalskega očeta. Med pravljice 1) z motivom incestuoznega očeta je uvrstil pravljice Straparole *Tebaldo* (1550), Basila *Medved* (1634), Perraulta *Oslovska koža* (1694), 2) z motivom izdajalskega očeta pa pravljice Fiorentina *Dionizija in angleški kralj* (1385), Basila *Dekle brez rok* (1634) ter J. in W. Grimma *Dekle brez rok* (1857).

V zbirki pravljic L. Gonzenbach iz leta 1870 z naslovom *The Beautiful Angiola* (Le-pa Angiola, 2005) sta vključeni dve pravljici, ki obravnavata motiv incestuoznega očeta: *Betta Pilusa* in *Gostilničarjeva lepa hčer*. Folklorist Uther (2004: 293–295) je pravljici v klasifikaciji pravljic uvrstil pod številko 510, prvo kot varianto pravljice 510 A (npr. *Pepelka*) in drugo kot varianto tipa pravljice 510 B (npr. *Obleka iz zlata, srebra in zvezd*, *Oslovska koža*, *Kosmatinka*, *Princesa v skrinji*¹). Omenil je, da se posamezne epizode znotraj istega tipa pravljice razlikujejo v različnih variantah, ki so znane po svetu.

¹ Tip pravljice *Princesa v skrinji* je motivno-tematsko povezan s filmom *Boxing Helena* režiserja Lyncha iz leta 1993 in s Quinnovim kipom *Nosečnost Alison Lapper* na Trafalgarjevem trgu v Londonu (www.alisonlapper.com/statue/ in http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/london/4247000.stm).

Svetovne inačice motiva

V literarni zgodovini je motiv incesta že dolgo poznan. Že v Heziodovi knjigi *Teogonija* (700 pr. n. š.) sta Zevs in Hera brat in sestra, pozneje mož in žena, v Sofoklejevem *Kralju Ojdipu* (470 pr. n. š.) se sin poroči z materjo, v Ovidovih *Metamorfozah* (1. stol.) je primer sestre Biblis in brata Caunusa, hčerke Mire in očeta Cindirja, znan je tudi primer iz *Biblije* – Lot in njegovih hčeri.

V pravljici *Kosmatinka* brata Grimm projicirata odgovornost za incest na:

- željo žene, kraljice: »Ko je začutila, da bo umrla, je poklicala kralja in mu rekla: 'Če se boš po moji smrti znova poročil, nikar ne jemlji žene, ki ne bi bila tako lepa kot jaz in ne bi imela zlatih las. To mi pa že moraš obljubiti.'« (Grimm 1993: 352.)
- svetovalce: »Tako ne gre več naprej. Kralj mora biti oženjen, da ima dežela kraljico.« (Grimm 1993: 352.)
- hčer: »prav tako lepa kot njena mrtva mama«; »je imela tudi prav take zlate lase«; »tudi druge neveste, ki bi bila podobna sliki umrle žene, ni mogel dobiti«; »preden izpolnim vašo željo, moram dobiti tri obleke.« (Grimm 1993: 352.)

Če podrobneje analiziramo besedilo, je razvidno, da sta nevtralizirala odgovornost incestuoznega kralja/očeta, ki »le« uresničuje željo pokojne žene, svetovalcev in tudi hčerke, ki ga prav tako ni zavrnila. Gre za ideološko strategijo zavajanja, ki sta jo brata Grimm pogosto uporabljala v pravljicah, npr. v *Janku in Metki*, *Pepelki*, kjer je oče brez odgovornosti in samo »uboga« mater/mačeho. Pri *Kosmatinki* je vloga odgovornosti nevtralizirana; v imenu domnevno višjih ciljev sta zmanjšala odgovornost kralja/moškega in pomen žrtve/hčerke.

Tudi v *Bibliji* je v primeru Lota očetova odgovornost za incest zmanjšana, hkrati pa povečana hčerkin odgovornost, saj sama

prevzame iniciativo. Hčerka ugotovi, 1) da je oče star, 2) da v deželi ni moža, ki bi se hčerkama približal, 3) zato očeta »napojita z vinom«; 4) starejša hčerka, s ciljem ohraniti zarod po očetu, leže k njemu in 5) nagovori še mlajšo sestro/hčerko, da se jima pridruži. V nadaljevanju je oče star in razrešen odgovornosti, ker »ni zaznal, ne ko je legla ne ko je vstala«, hčerki pa mu rodita sinova. Gre za izrazit primer favorizacije moškega in prvorojenca ter patriarhalno žrtvovanje žensk, tudi hčerk.²

Thomspon v knjigi *Ideology and Modern Culture* (1990) navede pet ideoloških strategij, ki v obliki narativizacije legitimizirajo ideologijo. V pričujočem primeru je uporabljena strategija narativizacije in strategija prikrivanja z evfemizacijo (ki je izrazita v Grimmovi pravljici *Kosmatinka*, npr. zlata, srebrna in zvezdna obleka) ali racionalizacijo z višjimi cilji (dežela je brez moških/sinov/zaroda).

V literarni zgodovini je znan motiv deklice brez rok v delih de Remija *La Manekine* (1220), Chauserja *Kanteburijske zgodbe* (1387) in Wauquelina *Bela Helena iz Konstantiopola* (1448). Za raziskovanje je zanimiva *La Manekine*, zgodba o madžarskem kralju, ki se zaljubi v lastno hčerko Joy (Veselje). Incestualni oče se sklicuje na poslednjo željo svoje žene, naj se poroči s tisto, ki ji bo podobna. Po zapletih se oče/kralj želi/ukaže poročiti s hčerko, »na katero misli ves čas«. Hčerka Joy si sama odreže levo roko, da bi se izognila poroki z očetom, saj se po srednjeveških zakonih kralj ni smel poročiti z žensko, ki ji je manjkal del telesa. Hčerka odide z dvora in sledi nadaljevanje motiva deklice brez rok: deklica sreča kraljeviča, se poročita, mož odide v vojsko, sledi zamenjava pisem, izgon z dvora in nato srečen konec kraljeviča, deklice in otrok/dvojčkov. Pojmovanje dekleta brez rok lahko

² *Biblija*: 1 Mojzes 19: Sodba nad Sodomo in Lotova rešitev, Začetek Moabcev in Amoncev (<http://www.biblija.net/biblija.cgi?set=2&l=sl&pos=1&qall=1&idq=14&idp0=14&m=%31%20%4D%7A%20%31%39&hl=%31%20%4D%7A%20%31%39%2C%33%30>).

razumemo dobesedno in metaforično. Gre za socializacijo bralk prek piscev. Zipes v *The great fairytale tradition* (2000) navaja madžarsko različico in motiv samoamputacije v Grimmovih (*Pepelka*, *Sinjebradec*, *Sneguljčica*) in Andersenovih pravljicah (*Rdeči čeveljci*, *Mala morska deklica*, *Stanovitni kositrni vojak*).

Zanimiva je primerjava Perraultove pravljice *Oslovska koža* (1694), Grimmove *Kosmatinke* (1857) in Gonzenbachove *Bete Pelusse* (1870). V Perraultovi in Gonzenbachovi pravljici se skuša hčerka s pobegom rešiti pred incestuoznim očetom; iz gozda jo reši kraljevič, s katerim se kasneje poroči. V Grimmovi pravljici je incestuoznost očeta očitna; Kosmatinko v gozdu »reši« kralj/oče (in ne kraljevič kot pri Perraultu) in jo pripelje na grad. Tukaj so neposredne aluzije na spolnost, beseda oče je zamenjana z besedo kralj:

Prijel jo je za roko in jo čvrsto držal, in ko se mu je hotela iztrgati in zbežati, se je kožuh malce razprl in zvezdna obleka se je zalesketala. Kralj je prijel plašč in ga slekel, prikazali so se zlati lasje in pred njim je stala Kosmatinka v vsej svoji lepoti, ki je ni mogla več skrivati. (Grimm 1993: 357.)

Na koncu pravljice si deklica umije saje in pepel z obraza. Zanimiva je naslednja primerjava: v kitajski simboliki, od koder je motiv Pepelke, je pepel simbol za incest in ni simbol žalovanja, kot domnevno mislimo v Evropi. Grimmova pravljica se konča »srečno« – »kralj in njegova preljubna nevesta sta živela srečno do smrti« (Grimm 1993: 357). Tovrstne pravljice legalizirajo incestualna razmerja in jih generirajo z nekritično obravnavo, vendar moramo te motive v mladinski književnosti obravnavati problemsko, ne pa nekritično. V Sloveniji je Grimmova pravljica *Kosmatinka* izšla v zbirki *Veliki pravljicarji*, brez spremne besede ter je tipičen primer teksta za otroke in konteksta za odrasle.

Feministični pogledi

Zanimiva interpretacija istega motiva je v knjigi M. L. von Franz *The Feminine in Fairy Tales* (1993). Avtorica ne navaja, zakaj je mati brez rok. Okoli prsi ima zavezano culo in v njej otroka, ki pade v deročo reko. Analizira ranjeno žensko, ki rešuje otroka. Ženska doseže individuacijo tako, da preseže lastno trpljenje. Ker ji je otrok padel v vodo, se mati brez rok obrne po pomoč k nadnaravnemu, kar je v različnih verstvih bog/narava/vila, pri M. L. von Franz pa arhetipska fantazija. Avtorica razlaga, da se mati trikrat obrne po pomoč k arhetipu modreca, ki ji vsakič reče, naj iztegne roke in reši otroka iz reke; dvakrat mu odgovori, da nima rok, tretjič jih iztegne in reši otroka. Odprto ostaja vprašanje, ali gre za čarobni roki – dobesedno ali metaforično – ali za materializirano energijo matere oz. individuacijo junakinje, ki s samopreseganjem reši otroka, kar pomeni konec procesa trpljenja, ki je zaključna faza notranjega dozorevanja.

Motiv razlaga feministično C. Pinkola Estes v *Women who run with the wolves* (1995), kjer analizira zgodbo deklice brez rok, podobno Grimmovi. Avtorica razlaga proces ženske individuacije na primeru deklice brez rok od začetka, ko oče/mlinar sklene kupčijo z vragom/hudičem oziroma »očetovim« rešiteljem. Ali gre za očetov alter ego, ki zlorabi hčerko in se v »pravljici za otroke« kaže kot vrag/hudič? Oče obljudi vragu/hudiču »tisto, kar ima pod drevesom/za hišo/za mlinom«; gre torej za Mefistov motiv – prodaja duše hudiču iz Goethejevega *Fausta*. Mati dekleta je pasivna in dogajanje le opazuje, kar pomeni, da dekle nima pozitivne identifikacije z ženskim likom. Hčerka se sprijazni z očetovo »željo«, da ji odseka roki, čeprav se skuša neuspešno zaščititi z umivanjem s čarobnim krogom/solzami. Oče/mlinar čustveno/spolno izsiljuje hčerko v podobi vrage/hudiča, s pomočjo katerega tudi obogati/spremeni socialni status. C. Pinkola Estes meni, da je cikel potovanja deklice brez rok (amputacija rok, odhod od

doma, iskanje zavetja itn.) proces notranjega dozorevanja. Razplet dogajanja je *srečen*: dekle brez rok se poroči s kraljevičem, ki mora oditi v vojsko, rodi otroka v času njegove odsotnosti, pride do zamenjave sporočil, kraljica prežene sinovo ženo (brez rok) z otrokom v gozd, kraljevič po vrnitvi iz vojne išče ženo – brezroko deklico z otrokom/a in sledi združitev. Avtorica je amputacijo rok interpretirala kot metaforo za incest in metaforično kot amputacijo ženske kreativnosti in femine.

Slovenske variante motiva³

V slovenščini obstaja nekaj variant motiva deklice brez rok, ki je hkrati podoben in različen od predstavljenih, npr. *Lepa hčer*, *Medvedja koža*, *Mačoha in Mačeha/Sirota* (510 B). Pravljice, ki bodo predmet primerjalne analize, so: 1) *Graščakova žena* iz rokopisne zapuščine Karla Štreklja, 2) *Deklica brez rok* (besedilo je brez naslova, zato ima delovni naslov motiva) in 3) *Mačoha* iz zapuščine Karla Štreklja.

Pravljica *Graščakova žena* se navezuje na motiv deklice brez rok v naslednjih motivno-tematskih prvih: dekle brez rok, motiv hrušk, poroka, zamenjava pisem, pregon od doma z otrokom/a, zatočišče v gozdu, kralj/mož išče ženo in jo najde ter sledi končna združitev družine in (v pričujoči varianti, ne pa v vseh) čarobna vrnitev rok.

Pri analizi so bile ugotovljene nekatere razlike med Grimmovo *Deklico brez rok* in slovensko *Graščakovo ženo*:⁴ predzgodba prve je motiv revnega očeta kočarja s tremi hčerkami, predzgodba druge pa motiv lepo oblečenega moža/tujca/gospodarja, ki se izkaže, da je razbojnik/ravbar. Motiv

prepovedanega vstopa v prostor (*Sinjebradec*) se v kristijanizirani varianti ponazarja na vratih s križem.

Novost je mož/ravbar, ki kaznuje z železnimi rokami, tako da stražniki ne usmrtijo deklice, ampak ji odsekajo roki in nogi. Dekle je imenovano reva, valja se na pol mrtva, jé gozdne rastline. Privalja se do grajskega vrta ter zleze skozi luknjo, kamor se naseli. Zanimiv je tudi motiv obgrizenih zlatih hrušk, saj se na gradu čudijo, kdo obgrizuje hruške. Deklico sreča rešitelj – graščakov sin in se vanjo zaljubi ter jo neguje. Sledi poroka, rojstvo sinov Rudolfa in Alfreda, odhod graščakovega sina na vojsko, sledi zamenjava pisem. Nato izdajo ukaz, naj deklico z obema sinovoma zažgejo na grmadi, vendar se je domači usmili, ji povežejo rjuho okoli telesa z obema otrokoma, sledi motiv valjanja oziroma lezenja v gozd. Dvakrat se sreča s starcem, ki ji pomaga (motiv zdravilne vode), dobi roki in nogi. Biva v gozdu, pomaga ji dvanajst mladeničev (mesecev), sinova raseta. Na koncu sledi srečen razplet: ko mož ugotovi, da je prišlo do pomote, ženo prosi odpuščanja, nato pa se vrne v grad. Na mestu, kjer je bila hišica, postavijo kapelo, kar pomeni, da je motiv kristijaniziran.

V slovenski pravljici *Deklica brez rok*⁵ sta na začetku predstavljena mož in žena, ki imata hčer. Pojavijo se motiv umirajoče žene, motiv mačehe, s katero oče dobi hčer, in motiv kompetitivnosti mačehe in pastorko. Sledijo motivne stalnice: odhod očeta/moža na sejem, pred odhodom oče prosi štiri može, da mu priskrbijo drva. Mačeha plača drvarjem dvajset goldinarjev, da v gozdu ubijejo pastorko, kot dokaz pa zahteva njene oči in

³ Vse variante slovenskih ljudskih pravljič/pripovedk so iz Arhiva slovenskih ljudskih pripovedi Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, ki jih je v študijske namene svetovala in posredovala vodja inštituta dr. Monika Kropelj (<http://isn.zrc-sazu.si/index.php?q=sl>).

⁴ Slovenska ljudska pravljica z naslovom *Graščakova žena* sodi v arhivsko gradivo Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, je del Štrekljeve zapuščine, kot čas zapisa je navedeno leto 1911 in po ATU-indeksu je uvrščena pod 706.

⁵ Slovenska ljudska pravljica z naslovom *Deklica brez rok* v arhivu Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU nima naslova, vendar je podnaslovljena po motivu ter uvrščena pod ATU 706.

roki. Deklica drvarje prosi, naj vzamejo oči njenemu psičku, njej pa odsekajo roki. Nato oddide v gozd in v graščakov vrt, kjer je sadje. Graščak opazi obgrizeno sadje, vzame puško, zleze na drevo in trikrat vpraša, kdo je pod drevesom. Po razkritju identitete odpelje deklico na grad in ji najame strežnico. Čez čas se poročita, graščak gre k vojakom/na lov/od doma, sledi rojstvo dveh sinov itn.

V kristijanizirani inačici *Mačoha*⁶ se hoče mačeha znebiti lepe pastorkice. Naloži ji ločitev makovih zrn od pepela in deklici naloga uspe s pomočjo ptičke. Mačeha naroči hčerki in pastorki, da pokažeta roki – pastorki odseka roki, sledi prvi pregon in motivno-tematske stalnice: zatočišče na grajskem vrtu, objedanje (zlatih hrušk/jabolk oz. sadja), najde jo grajski gospod/grof/gradžak in se z njo zaroči/poroči. Graščak mora pred ženinim porodom oditi na lov/vojsko, pride do zamenjave pisem o rojstvu otrok/a in izgnanstva deklice/matere/ženske. Sledi razplet: grof/mož/gradžak/plemič odide iskat ženo, najde jo v gozdu/koči/hiši.

V *Graščakovi ženi* mož prosi za odpuščenje, v *Deklici brez rok* žena poklekne in prosi moža, v *Mačohi* pa ni motiva odpuščenja: 1) žena noče iti domov, 2) zato mož pošlje služabnike po njo s kočijo. 3) Domov se vrne, ko hiša v gozdu izgine, kar razume kot kristijanizirano dovoljenje, da lahko odide. Varianta se konča s telesnim/smrtnim kaznovanjem mačeha. Motiv kaznovanja moškega v *Graščakovi ženi* ni prisoten, čeprav je on kaznoval ženo. Zanimiv je motiv dvojnosti: ženska/deklica/dekle/žena/mati ostane brez obeh rok in/ali nog, zato pa v vseh treh slovenskih variantah rodi dvojčka, v *Graščakovi ženi* Rudolfa in Alfreda, v *Deklici brez rok* Tončka in Janezka, v *Mačohi* pa Petrička in Janeza.

Četrta slovenska varianta motiva deklice brez rok, ki ga je objavila Anja Štefan v delu *Za devetimi gorami* (2011), je primer priredbe za otroke. Motiv ženske brez rok se pojavlja v različicah v treh obdobjih: deklica, dekle in mati. Na začetku je prikazana družina: oče, žena in hčerka. Ko žena umre, se mož poroči. Sledijo motivne stalnice: kompetitivnost mačeha s pastorko (*Sneguljčica* ATU 709).

Gre za posodobitev motiva, v katerem avtorica za mlade naslovnike poenostavi kompleksno dogajanje, hkrati pa ohrani globino in katarzo (pomirjujoč/srečen konec za družino – deklici/materi zraseta roki). Poudarjene so dihotomije: dvakratni odhod od doma, dvojčka, dvakratna zamenjava pisem, dvakratno spanje, dvoje očes, dve roki. Na koncu ima pomembno vlogo voda, saj ji s pomočjo zdravilne vode zraseta roki, psičku pa se vrnejo oči. Besedilo je kompleksno, ima elemente nasilja: amputacija, oslepitev, dvojni pregon od doma, preživetje deklice brez rok (objedanje hrušk), preživetje matere brez rok z dvojčkoma itn. Besedilo je namenjeno mlajšim in ne vsebuje detajlov o nasilju, mladi naslovniki pa ob koncu doživijo katarzo v pomirjujočem zaključku – zlo je kaznovano in dobro je nagrajeno.

V glasbeno-literarni varianti je motiv deklice brez rok ubesedil Jani Kovačič v *Lepi Kati*.⁷ Besedilo je zanimivo zaradi sodobnega pogleda, in sicer presega viktimiziran pogled na deklico/dekle/mati, ki je sicer izhodišče in osrednji del zgodbe. Ženska v besedilu ni pojmovana kot objekt, ampak kot subjekt. Prikazana je individuacija ženske v treh razvojnih obdobjih: deklica (devet deklet so ugrabili), dekle (trmoglavo dekle) in mati (mati otela je detece svoje). Deklico Kato krasijo ljudski (lepa, mlada, prelepa), novejši (trmoglavost) in sodobni atributi (subjektivizacija).

⁶ Slovenska ljudska pravljica z naslovom *Mačoha* je iz Štrekljeve zapuščine (ŠZ II). Pravljico je zapisal Matevž Ravnikar Poženčan (MP III: 87–93), uvrščena je pod ATU 706.

⁷ *Lepa Kati* je eno izmed glasbeno-literarnih del avtorja Janija Kovačiča, ki je bilo prvič javno predvajano kot koncert z naslovom *Jani Kovačič project Dizel slavček & Godba na dihala: Aerofonsko čudo*; priredil ga je Igor Lunder 2. decembra 2010 v Studiu 14, RTV Slovenija.

Razviden je motiv nasilja (amputacija, posilstvo), vendar je prikazan kot individuacija ženske. Zanimiv je tudi znan motiv v folkloristiki, motiv izvira (angl. spring motiv ali peripheral distribution or marginal survival; Dundes 1996: 193). Pravzaprav gre za modifikacijo motiva, ki ima simbolno funkcijo cveta/rože/ rastline ali novega življenja. V tem primeru gre za rožico *lepa kata* ali prežitek; M. L. von Franz (1993) govori o tem, da lahko žensko brez rok razumemo dobesedno in metaforično.

Zaključek

Feministična literarna veda s pomočjo folkloristike raziskuje vlogo spolov, predvsem pa diskurz dominacije s primerjavo motiva deklice brez rok. Pravlјice za otroke so bile stare tristo let, ko so jih začeli zbirati in zapisovati (Perrault 1697; brata Grimm 1812–1815), v njih je jasen zorni kot zapisovalca in patriarhalnega konteksta.

Motiv incestuoznega in/ali izdajalskega očeta se prepleta z drugimi motivi: npr. v *Pepelki* in *Kosmatinki* z motivom nedolžne žrtve, v *Lepotici in zveri* je poudarjeno čustveno izsiljevanje moških (očeta in »zveri«), v pravljici *Žabji kralj* oče in žabji kralj čustveno izsiljujeta hčerko/žensko. Ne glede na različice je razvidno, da je osnova incestualnost, ki je odkrita, prikrita ali zabrisana. Gre za moški pogled na amputacijo žensk v motivu deklice brez rok (v *Graščakovi ženi* tudi brez nog). Kritičnemu bralcu se zastavi retorično vprašanje, ali je v tej inačici deklica brez rok in nog »nagrajena« z rojstvom dvojčkov – sinov.

Pričujoči literarni in folkloristični pogled na motiv deklice brez rok je primer Zipseve sociološke ter feministične teorije M. L. von

Franz in C. Pinkola Estes. Motiv se je razvijal, prilagajal različnim kulturam⁸ in več ali manj ohranil osrednjo motivno prvino – žensko brez rok, ki je asociativno oddaljeno povezana z motivom Filomene (ženska brez jezika), kastracijo žensk v *Pepelki* (ženske brez prstov in pet), umori žensk (*Sinjebradec*) itn. Zipesa zanima predvsem moralna stran pravljic. Pravi, da je v svetu 50–75 osnovnih motivov ali pravljčnih genov, imenuje jih *pravlјčni memi*, ki replicirajo osnovni pravljčni motiv (Zipes 2006: 2). Tudi pričujoči motiv je potreboval stoletja razvoja, da so v slovenščini zapisane različice, npr. *Graščakova žena*, *Deklica brez rok*, *Mačoha* in *Lepa Kata*.

Motiv deklice brez rok govori o prisotnosti tega motiva od antike oziroma starega, srednjega in novega veka. Več kot očitno je, da je osnovni motiv deklice brez rok univerzalen, ker je metaforičen in omogoča aplikabilnost in možnost prilagajanja specifični kulturi. Motiv obravnava človeške probleme, dileme in moralna vprašanja.⁹ Z aplikacijo osnovnega motiva in njegovimi variantami v procesu civilizacije je tudi ta motiv oblikoval kode, principe in zakone, ki temeljijo na ne/pisanih pravilih določene kulture. Protislovno je, da pravljica govori o tem, kako lepo je biti skromen, pošten, dober, reven, večina pa se jih konča s spremembo socialnega statusa navzgor. Protislovno je tudi dejstvo, da so pravljice pisali večinoma moški, ženske pa so jih brale in prispevale h generiranju socialnih norm, vrednot in morale, tudi v korist svoje škode.

Viri in literatura

BETTELHEIM, Bruno, 2002 (1999): *Rabe čudežnega: o pomenu pravljic. (The uses of enchantment)*. Ljubljana: Studia humanitatis.

⁸ Leta 2005 je bil na Trafalgarskem trgu v Londonu postavljen velik spomenik nage nosečnice brez rok in nog z imenom *Nosečnost Alison Lapper* avtorja Marca Quinna. Postavitev spomenika je izzvala skrajne odzive, od pozitivnih, da gre za sodobno Vilendorfsko in Miloško Venero, do skrajno negativnih mnenj (http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/magazine/3515560.stm).

⁹ Leta 1993 je režiser Jennifer Lynch posnel film *Boxing Helena*, v katerem ljubosumni mož oz. kirurg ženi odreže roki in nogi. Film je izzval pozitivne in negativne odzive na motiv iz književnosti za odrasle in otroke, ki je v pisni obliki znan vsaj dva tisoč let (www.imdb.com/title/tt0106471).

- BLACK, Nancy B., 2003: *Medieval Narratives of Accused Queens*. Gainesville: University Press of Florida.
- BRENNER, Athalya, 1998: *Genesis: The Feminist Companion to the Bible (Second Series)*. London: Continuum International Publishing Group.
- DUNDES, Alan, 1996: *The Walled-up Wife: a casebook*. Madison: The University of Wisconsin press. 193.
- von FRANZ, Marie Louise, 1993 (1972): *The Feminine in Fairy Tales*. Boston: Shambala.
- KOVAČIČ, Jani, 2010: *Dizel slavček & Godba na dihalu: Aerofonsko čudo Igor Lunder; 2. december 2010*. Ljubljana: Studio 14, RTV Slovenija.
- LÜTHI, Max, 1982: *The European folktale: form and nature*. Bloomington: Indiana University Press.
- NIKOLAJEVA, Maria, 1995: Literature as a Rite of Passage: A New Look at Genres. *Compar(a)ison* 2.
- PINKOLA ESTÉS, Clarissa, 1995: *Women who run with the wolves: myths and stories of the wild woman archetype*. New York: Ballantine Books.
- PROPP, Vladimir, 2005: *Morfologija pravljice*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- ŠTEFAN, Anja, 2011: *Za devetimi gorami*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- TATAR, Maria, 2003: *The hard facts of the Grimms' fairy tales*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- TATAR, Maria, 2004: *The Annotated Brothers Grimm*. New York, London: Norton.
- THOMSPON, Stith, 1990: *Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication*. Stanford: Stanford University Press.
- UTHER, Hans Jorg, 2004: *The types of international folktales: a classification and bibliography; based on the system of Antti Aarne and Stith*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, Academia Scientiarum Fennica.
- ZIPES, Jack, 2000: *The great fairytale tradition: from Straparola and Basile to the brothers Grimm: texts, criticism*. New York, London: Norton.
- ZIPES, Jack, 2002: *The Oxford companion to fairy tales: the western fairy tale tradition from medieval to modern*. Oxford, New York: Oxford University Press. ZIPES, Jack, 2006: *Why fairy tales sticks: the evolution and relevance of a genre*. New York, London: Routledge.